

THEOLOGIA SYSTEMATICA

Bakos István*

Sajókaza

A bűn kollektív dimenziójának azonosítható sajátosságai a Szentírásban

Bevezetés

Az individuum és közösség közötti viszony sajátosságainak meghatározása – legyen szó családdal, nemzettel vagy az emberiség egészével fennálló kapcsolatról – olyan törekvés, amely minden korban aktuálisnak tekinthető akár teológiai, akár filozófiai talajon állva vizsgálják az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdéseket.¹ Ha a fent említett viszonyt teológiai alapon a bűn kollektív dimenziójára vonatkozóan vizsgáljuk, keresztyén etikai szempontból a következő lényeges kérdés vetődik fel: létezik-e a bűnnek olyan egyéni és személyes vonatkozásán túlmutató dimenziója, amely egy egész nép vagy kollektíva bűnrészességét feltételezi? Fazakas Sándor szerint ennek a kérdésnek a megválaszolása azért is fontos, mert

„[...] a 20. század embertelen diktatúráinak megtapasztalása, a háború okozta sebek, a haláltáborok, a deportálások és a »politikai bűnösök« egész sora ellen indított eljárások, illetve megtorlások nyomán a »kollektív bűn«, illetve »kollektív bűnösség« fogalma történelmet írt.”²

„Kollektív bűnön” rendszerint egy adott közösséghez tartozó egyének közös bűnösségét értik az adott kollektíva vezetőinek vagy egyes tagjainak tevékenysége

---

* Bakos István (Gát, 1982) református lelkipásztor a Sárospataki Református Teológiai Akadémián végezte teológiai tanulmányait (2012–2018). Jelenleg a Sajókazai Református Egyházközség (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) lelkipásztora és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem öszösvetségi tanszékének doktorandusza dr. Enghy Sándor tanszékvezető egyetemi tanár és dr. Németh Áron egyetemi docens témavezetése alatt. Kutatási területe, az öszösvetségi szekunder (népi, „laikus”) vallásos gyakorlaton belüli démonhit elemeinek és hatásainak vizsgálata a jósiási kultuszcentralizációs törekvések nyomán létrejött primer (hivatalos) vallási gyakorlatra, különös tekintettel a Lev 16-ban fellelhető „Azázél” jelenségre.

¹ Gottlieb, D.: Collective responsibility. In: *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 14. (1974), (48–65) 48.

² Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés. A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2004, 70.

alapiján.³ E fogalom meghatározása és kritikája elsősorban német talajon valósult meg a világháborút követő politikai, filozófiai, jogi és teológiai viták során.⁴ A háború győztes hatalmai úgy vélték, hogy a nácik által okozott háborús károkkért és a holokauszt áldozataiért az egész német népet terheli felelősség.

Franklin Delano Rooseveltt amerikai elnök 1943. december 24-én jelentette ki, hogy a német népnek

„[...] egyszer s mindenkorra meg kell szabadulnia az egész nácizmustól és porosz militarizmustól és attól a fantasztikus és végzetes eszmétől, hogy ők testesítik meg a »felsőbbrendű fajt«”.⁵

Ezt követően az Amerikai Egyesült Államok (AEÁ) a „kollektív bűn” fent említett tételére apellálva nagy lendülettel látott neki a németek úgynevezett „nácitlanításának” és „átnevelésének”.⁶ Az AEÁ által kidolgozott, majd a francia és brit szövetségesek által is átvett program célja, amelynek előkészítésében emigráns németek is közreműködtek, a német kollektív identitás mélystruktúráinak lebontása volt, mégpedig oly módon, ahogyan az AEÁ-ba emigrált németek is megtanulták, hogy miként váljanak demokratikus amerikaiakká születési helyüktől és etnikai örökségüktől függetlenül.⁷ A programot amolyan prevenciónak szánták egy esetlegesen bekövetkező újabb német agresszió megelőzésére.

Mindamellet, hogy ennek a törekvésnek a kivitelezését az 1940-es évek végén beszüntették, annak negatív felhangja ugyanúgy megmaradt, mivel a győztes hatalmak – a németek politikai-katonai veresége és morális csődje miatti kollektív büntudatának felélesztésén túl – a német nemzet lelki-szellemi alsóbbrendűségének a bizonyítására is törekedtek.⁸

³ Albert István – Balla Zsuzsa – Basics Beatrix et al. (szerk.): *Officina egyetemes lexikon*. Officina Nova Kiadó, Budapest 1994, 489. Vö. Herms, E.: Responsibility. In: Betz, Hans Dieter et al. (szerk.): *Religion Past and Present* [RPP] 11. Brill, Leiden 2012, (137–138), 138. Rezsőházy Rudolf: La responsabilité et le châiment collectifs à travers l'histoire. In: Horváth Attila – Korom Ágoston (szerk.): *A Beneš-dekrétumok az Európai Parlamentben*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest 2014, (11–13) 11.

⁴ Fazakas Sándor: *Vétkezünk... Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében*. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2017, 104.

⁵ Frank Tibor: *Szabadság és felelősség: Az Egyesült Államok és a németországi nácitlanítás a második világháború után*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 2014, 5.

⁶ Eged Alice: Átnevelés a háború után a németországi amerikai zónában. A mozi szerepe a kulturális hadviselésben 1945–1946 során. In: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. International Research Institute s. r. o., Komárno 2018, (25–32) 25.

⁷ Fay, J.: *Theaters of Occupation. Hollywood and the Reeducation of Postwar Germany*. University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2008, 15.

⁸ Fazakas Sándor: *Vétkezünk...*, 105.

A kollektív bűn tétele mögött meghúzódó gondolat ma is aktuálisnak tekinthető, mivel a jelenség az elmúlt évtizedek folyamán nem pusztán a náci múlt megítélése kapcsán jött elő, hanem a második világháborút követően is érzékelhetőek voltak annak különféle megnyilatkozási formái, sőt mindmáig nyomon követhetőek. Elég, ha csak a német és magyar nemzethez tartozókat kollektíve megbélyegző, diszkrimináló, 1945. május 14. és október 27. között ratifikált Beneš-dekrétumokra⁹ vagy a napjainkban is „divatos”, a zsidó közösségekhez tartozók diszkriminációjára,¹⁰ vagy éppen Közép-Keleten az iszlám szélsőségei¹¹ által üldözött¹² keresztyénekre gondolunk.

Többek között ez az oka annak, hogy a fentiek szerint meghatározott kollektív bűn fogalma mind jogi, mind pedig erkölcsi szempontból tarthatatlan, s az „utóbbi időkig szinte kizárólag a tiltakozás és elhárítás jegyében képezte a közbeszéd vagy a reflexiók tárgyát”.¹³ Azonban e tiltakozásoktól eltekintve megállapíthatjuk, ahogyan ezt Karl Jaspers is kifejti, hogy bár egy egyén vagy egy teljes közösség jogi értelemben nem ítéltető el azokért a bűnökért, amelyeket az adott közösség más tagjai, például az elődeik követtek el, mindemellett nem mentesülhetnek ez utóbbiak tettei miatti morális felelősség alól.¹⁴

A kollektív bűn fogalmának fent említett tarthatatlansága miatt többen is úgy vélik, hogy a fogalom használatát kerülni kell. Azonban, ha teológiai szempontból vesszük górcső alá a bűn közösségi dimenziójának bibliai és vallástörténeti

---

⁹ Horváth Attila: A Beneš-dekrétumok és a hozzá kapcsolódó diszkriminatív intézkedések Csehszlovákiában 1945 és 1948 között. In: Horváth Attila – Korom Ágoston (szerk.): *A Beneš-dekrétumok az Európai Parlamentben*. Nemzeti Közszerződéti Egyetem, Budapest 2014, (17–28) 18–19.

¹⁰ Ld. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének (FRA) 2012. évi online felmérését: *A Zsidók hátrányos megkülönböztetéssel és gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos tapasztalatai az Európai Unió tagállamaiban* címmel.

¹¹ Az üldözött keresztyének védelmével foglalkozó Open Doors nevű nemzetközi szervezet 2020. évi listája szerint a keresztyéket legsúlyosabban elnyomó 50 országból 33 muszlim többségű. Ld. World Watch List 2020. In: *Open Doors*. <https://www.opendoorsuk.org/persecution/world-watch-list/> (2021. febr. 20.).

¹² A Pew Research Center nevű kutatóintézet 2013. évi felmérését, amely szerint „a keresztyének vallási hovatartozásuk miatt a világ 198 megvizsgált országa közül 102-ben szenvedtek el üldöztetést, diszkriminációt vagy egyéb hátrányos megkülönböztetést állami vagy nem állami szereplők részéről”. Religious Restrictions. In: *Pew Research Center*. <http://www.pewforum.org/2015/02/26/religious-hostilities/> (2021. febr. 20.).

¹³ Ld. Moses, A. D.: Stigma and Sacrifice in the Federal Republic of Germany. In: *History and Memory*, 19. (2007/2), 139–180.

¹⁴ Jaspers úgy véli, hogy az individuum tettei, hozzáállása vagy beállítottsága, amelyekkel hozzájárul a katasztrófa bekövetkezéséhez, morális értelemben bűnrészessé teszik. Vö. Jaspers, K.: *Die Schuldfrage*. Lambert Schneider, Heidelberg 1946, 31–32. Ezzel összefüggésben magyarul ld. még Fazakas Sándor: *Vétkeztiünk...*, 105–106.

hátterét, azonnal érzékeljük, hogy ezeket a fogalmakat nem söpörhetjük le csak úgy, egyszerűen az asztalról. A Szentírástól ugyanis korántsem idegenek a fogalom mögött megbúvó gondolatok, jóllehet a fentiekben tárgyalt módon értelmezve azokat nagyon is idegenek. Bár kétségtelen, hogy

„[...] az Ószövetség is tud a bűn következményeinek egész népre való kihatásáról, a kollektív bűnösség fogalma azonban, amely az ártatlant is felelőssé teszi az elkövetett igazságtalanságokért, ismeretlen.”¹⁵

E tanulmány szűk keretei miatt csupán a teljesség igénye nélkül van módomban feltárni a bűn közösségi dimenziójának bibliai összefüggéseit, emellett pedig az a célom, hogy a téma szempontjából néhány relevánsnak tekinthető bibliai szövegrész analízise során kapott információk segítségével felvázoljam, hogyan gondolkodhatunk a közösségi bűnről és felelősségről a Szentírás talaján állva.

Kollektív bűn és felelősség a Szentírásban

Ahhoz, hogy e fejezet címében megjelölt fogalmakról biblikus módon tudjunk beszélni, előbb azt kell alaposan megvizsgálnunk, hogy mit tanít a Szentírás a bűnről, a bűn sajátosságairól, illetve annak egész közösségre gyakorolt hatásairól; továbbá, hogy milyen különbségek fedezhetőek fel az Ó- és Újszövetség bűnre vonatkozó terminusainak jelentéstartalmát tekintve. Tudniillik mind az ószövetségi héber, mind pedig az újszövetségi görög nyelv többféle jelentésárnyalatú kifejezéseket használ a bűnre, amelyekkel a szöveg a bűn teológiai jelentéstartalmának és erkölcsi dimenzióinak megkülönböztetését kívánja kifejezésre juttatni.¹⁶

Morális szempontból a bűn úgy határozható meg, hogy az

„[...] egy adott erkölcsi rendszeren belül elítélendőnek, a meghatározott erkölcsi normákkal ellentétesnek minősülő szándékos vagy nem szándékos cselekedet, magatartás vagy egzisztenciális alapállás.”¹⁷

¹⁵ Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés*, 71.

¹⁶ A bűn rendkívül komplex fogalom, mert mindamelllett, hogy érzékeljük hatásait életünkben, teológiai szempontból bizonyos értelemben mégiscsak misztérium: a maga teljes valóságában nem határozhatjuk meg, csupán körülírhatjuk. Ugyanis a Biblia tanítása szerint a bűnnek nem csupán empirikus, hanem metafizikai sajátosságai is vannak. Doriani, D.: Sin. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids 1996. <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/sin.html> (2021. febr. 20.). Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. Iránytű Kiadó, Budapest–Gödöllő 1994, 156.

¹⁷ Szabó Csaba: Bűn. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. 1. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 2000, 221.

Mivel a Biblia tanítása szerint a fent említett morális rendszert alkotó erkölcsi normák meghatározója maga Isten, ennek okán a bűn akkor is Istent sérti, ha a bűnös tett, magatartás vagy szándék közvetlenül nem ellene irányul.¹⁸

A Szentírás sehol sem törekszik a bűn fogalmának absztrakt meghatározására, sokkal inkább konkrét megnyilatkozási formáit írja le más-más szemszögből. Éppen ez az oka annak, hogy bár a bűn tematikája centrális szerepet tölt be a Szentírás teljes kontextusán belül, ennek ellenére mégsem találunk sem az Ó-, sem az Újszövetségben olyan kifejezést, amelyik átfogóan és teljes egészében fedné le a bűn megnyilatkozási formáinak mindegyik jellemvonását.¹⁹

A bűn fogalomrendszere és kollektív dimenziója az Ószövetségben

Mint fentebb már volt szó róla, az ószövetségi héber nyelv többféle kifejezést használ a bűn fogalmának leírására, amelyek de facto nagyon jól tükrözik, hogy az Ószövetség deskriptíve milyen sokszínűen igyekszik megközelíteni ezt a gondolatot. Az új keletű erkölcssteológia a bűnt Isten törvényének megsértéseként határozza meg, azonban ez a definíció teljes egészében nem illik egyetlen ószövetségi héber terminusra sem.²⁰

Az Ószövetség mintegy huszonöt szót használ a bűn megjelölésére, és ezekhez kapcsolódnak még azok a szavak, amelyek mint sajátos kifejezések szintén a bűnre utalnak. E kifejezések gyakoriságát tekintve a leggyakrabban előfordulhat terminus a חָטָא, רָשָׁע, אָשָׁם, אֲשָׁמָה, עֹן, עָוֹן és פָּשָׁע.²¹ Ezek közül is legfőképpen a חָטָא, az עֹן, עָוֹן és פָּשָׁע kifejezések azok, amelyeket az Ószövetség a kollektív bűn, vagy éppen a kollektív felelősség összefüggéseinek érzékeltetésére használ, és gyakran amolyan „szinonimás parallelizmusként”²² egymás mellé állítja

¹⁸ Hamar István: Bűn. In: Czeglédy Sándor – Hamar István – D. Kállay Kálmán (szerk.): *Bibliai lexikon. Segédkönyv a Biblia tanulmányozásához 160 képpel*. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest 1931, 171. Vö. Lyonnet, S.: Péché. In: Dufour-L. X. – Duplacy, J. – George, A. et al. (szerk.): *Vocabulaire de théologie biblique*. Les Éditions du Cerf, Paris 1970, 937–938. Krötke, W.: Sin, Guilt, and Forgiveness (Terminology). In: *RPP* 12. (2012), 19.

¹⁹ Szabó Csaba: *Bűn*, 221.

²⁰ McKenzie, J. L. – Brown, R. E.: Az ószövetségi gondolkodás elemei. In: Thorday Attila – Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. Biblikus tanulmányok III. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2003, (407–452) 438. Vö. Grund, A.: Sin, Guilt, and Forgiveness. IV. Old Testament. In: *RPP* 12. (2012), (22–24) 22.

²¹ Nagy Antal Mihály: *Az Ó- és Újszövetség bibliai teológiája*. 1. kötet. Nemzetközi teológiai könyv, 80. Dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala, Pépa 2013, 297.

²² Soggin, J. A.: *Bevezetés az Ószövetségbe. A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1999, 84.

ezeket a szavakat. Kétségtelen, hogy a **חַטָּא**, az **עוֹן** és a **פְּשָׁע** héber bűnfogalmak teológiai jelentősége egyaránt hangsúlyos a tárgyalt téma szempontjából, ugyanakkor e terminusok használatának gyakoriságát tekintve elmondható, hogy az Ószövetség leginkább a **חַטָּא** gyök különféle igei alakjait és származékait használja az egyén vagy egy kisebb csoport által elkövetett bűn egész közösséget érintő hatásainak érzékeltetésére. Ezért azt tartom célszerűnek, hogy a **חַטָּא**-n keresztül válaszoljak föl a közösségi bűnnel, valamint a kollektív felelősséggel kapcsolatos ószövetségi összefüggéseket – természetesen ott, ahol az releváns a téma szempontjából, és rámutatok arra is, hogy a **חַטָּא** gyök miképpen kapcsolódik több bűnfogalomhoz.

A **חַטָּא** gyökből származó kifejezések jelentésárnyalatai egyén és közösség viszonyában

A **חַטָּא** gyökből eredeztethető szóalakok, amelyeknek jelentését rendszerint „bűn, véték, vétkezík, bűnös, hibázík, kudarcot vall, vétkes” szavakkal szokták visszaadni a héber analitikus szótárak és lexikonok,²³ a leggyakrabban előforduló kifejezések a bűnre vonatkozóan.²⁴ E szóalakok jelentésárnyalatai inkább a jótól, megfelelőtől való eltérésre, az elfordulásra utalnak, és a céltévesztéssel, a megfelelő normától való eltéréssel, eltévelyedéssel adhatóak vissza hitelesebben.²⁵ A **חַטָּא** gyökből eredeztethető szóalakok jelölhetik mind a bűnöst, mind magát a bűnös tettet, s nagyon valószínű, hogy a későbbiekben ezért váltak elterjedtté mind a szakrális, mind a jogi élet területén.²⁶

Az Ószövetség legkorábbi hagyományrétegeiben a **חַטָּא** igét és származékait leginkább bizonyos humánus cselekedetektől vagy attitűdöktől való szakrális

²³ A **חַטָּא** gyökhöz és derivátumaihoz ld. Koehler, L. – Baumgartner, W. – Stamm, J. J. (szerk.): *The Hebrew and Aramic Lexicon of the Old Testament [HALOT] 1–2*. Brill, Leiden–Boston–Köln 2001, 305–306. Davidson, B.: *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexikon*. Zondervan Publishing House, Grand Rapids 1970, 254. Gesenius, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg ¹⁸2013, 338–339.

²⁴ A **חַטָּא** gyökmássalhagyzók különböző igitörzsbeli alakjai és egyéb származékai összesen 595-ször fordulnak elő az Ószövetségben. Ebből az igei formák 237-szer, míg a főnévi formák 356-szor lelhetőek fel, továbbá 2 arámi alakkal is találkozunk. Ld. Knierim, R.: **חַטָּא**. In: Jenni, E. – Westermann (szerk.): *C.: Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament [THAT] 1*. Chr. Kaiser, München – Theologischer Verlag, Zürich 1971, (542–549) 542.

²⁵ De Vries, Simon J.: Sin, sinners. In: Buttrick, George Arthur – Crim, Keith R. (szerk.): *Interpreter's Dictionary of the Bible*. Vol. 4. Abingdon Press, Nashville ¹³1982, (361–376) 361.

²⁶ Eichrodt, W. – Limbeck, M.: Sünde. In: Haag, H. (szerk.): *Bibel-Lexikon*. Benzinger Verlag, Einsiedeln–Zürich–Köln ²1968, 1664.

elhatárolódás kifejezésére használták.²⁷ Hogy mit jelent a חטא az egyén és közösség viszonyában, és hogy az individuum bűnös tettei miként hatnak ki az egész közösségre, különösen az íróprófétai hagyományon belül válik nyilvánvalóvá. Ezen belül is leginkább a deuteronomista szerkesztés által érintett szövegrészekben találkozunk azzal a gondolattal, hogy az egyes egyének vagy elődök bűne negatív hatást gyakorol az egész közösségre, és a teljes kollektívát terheli érte az Isten előtti felelősség.

A deuteronomisztikus redakció mögött megbúvó intenciónak az volt a célja, hogy a két királyságot ért katasztrófák okát teológiailag a *megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban* alapprincípumból kiindulva és annak alárendelve magyarázza.²⁸ A deuteronomisztikus körbe tartozó próféták, mint például Jeremiás és Mikeás, meg voltak győződve arról, hogy népük aktuális helyzete az elődök és utódaik bűneivel magyarázható tarthatatlan állapot, és e *status quo* evidens következménye az elkerülhetetlen pusztulás. Ezért tekintették elsődleges feladatuknak, hogy hirdessék *Jákóbnak az ő bűnét, és Izráelnek az ő vétkeit* (Mik 3,8)²⁹. A חטא olyan erőként jelenik meg mindkét prófétánál, amely hatással van a történelem menetére és negatív módon befolyásolja a közvetlen jövőt.³⁰

Jeremiásnál arról olvasunk, hogy a nép JHVH előtti vétkeisége (חטאתו) az elődöknél kezdődött, de áterjedt, és folytatódik az utódok életében is – ahogy olvassuk – *mind e mai napig* (Jer 3,25b), tehát az egész közösségre gyakorolt hatását tekintve generációkon átívelő kontinuitást mutat (Jer 3,25; 14,20). A próféta szerint a nép vétke (חטאתו) miatt az egész föld megfertőződik, nemcsak annak lakói (Jer 16,18; 17,3). Ez magyarázza a JHVH áldásaként érkező eső és betakarítás elmaradását is (Jer 5,24–25), sőt az ellenség a maga sanyargató tetteit is igazoltnak látja abban, amit a vétkei miatt legyengített Izráellel tesznek (Jer 50,7).³¹

Láthatjuk tehát, hogy a prófétai hagyományban nem volt ismeretlen a חטא terminust az egész közösségre vonatkoztatni.

Visszont a Józs 7-ben egy olyan történet áll előttünk, amely az individuum-kollektíva viszonyát illetőleg a legszemléletesebben mutatja be az egyén bűnének egész közösségre kiható negatív következményeit. Jelenlegi formájában a tör-

²⁷ Koch, K.: חטא chātā. In: Botterweck, G. Johannes – Ringgren, Helmer (szerk.): *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol. 4. University of Chicago Press, Chicago 1980, (309–319) 310.

²⁸ Vö. Soggin, A.: *i. m.* 176–177., 309–310.

²⁹ לְיַעֲקֹב פָּשְׁעוּ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ (Mik 3,8b). A tanulmányban idézett héber szövegrészekre vonatkozóan ld. Elliger, K. – Rudolph, W. et al. (szerk.): *Biblia Hebraica Stuttgartensia* [BHS]. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1984. A Septuagintából [LXX] vett idézetek tekintetében pedig ld. Ralph, A. – Hanhart, R. (szerk.): *Septuaginta*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2006.

³⁰ Koch, K.: *i. m.* 314.

³¹ Uo.

ténet szintén a deuteronomisztikus szerkesztői munka eredménye.³² Ebben a történetben arról olvasunk, hogy miután Izráel fiai sikeresen elfoglalták Jerikót Józsué vezetésével, a hadászati szempontból sokkal jelentéktelenebb Aj városának bevétele következett volna, ámde egy Ákán nevű ember bűne miatt az egész nép ellen föllángolt JHVH haragja. A héber szövegben található többes számok nagyon is sokatmondóak az egyén és közösség fentebb tárgyalt kapcsolatát illetően. A [...] *hűtlenül cselekedtek Izráel fiai [...], mert Ákán elvett [...]* [a kiirtásra szánt dolgokból]³³ [...], [ezért] *az ÚR haragja fellángolt Izráel fiai ellen [...]*” (Józs 7,1) szövegrészlet egyértelművé teszi az egyén bűnének egész közösségre gyakorolt hatását. Itt ugyanis egyetlen ember hűtlensége vonta maga után az egész nép JHVH elleni szövetségszegését. Erre utal a 7,11-ben a **יִשְׂרָאֵל** név³⁴ egész népet magában foglaló kollektív kifejezésként történő használata, valamint a versben található többes számú igealakok is.³⁵ Fineás főpap is Ákán bűnének erre az egész közösséget érintő következményére emlékeztet, amikor a 22. részben Rúben és Gád törzsének, valamint a Manassé-törzs felének az isteni törvénnyel való szembehelyezkedésére figyelmeztet, ugyanis ennek az egész nép lehet a kárvallottja.³⁶

Ugyancsak a fent említett összefüggésben használja a **חָטָא** igét a 106. zsolttár írója is: *Vétkezttünk atyáinkkal* [együtt] (Zsolt 106,6a).³⁷ Ezt a szövegrészletet a zsolttáríró kifejezetten az egész közösséget érintő vétkekként értelmezi. Ez az úgynevezett történelmi zsolttár amolyan kollektív bűnvalló könyörgés, amelyik – Karasszon Dezső véleménye szerint – jelentős analógiát mutat az Ezsd 9, Neh 9 és a Dán 9-ben található bűnvalló imádságokkal, amelyekben szintén az egész közösségért történik a könyörgés.³⁸ A zsolttáros, akárcsak a deuteronomista, a szám-

³² Rózsa Huba: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe.* Szent István Társulat, Budapest, 2016, 278.

³³ Vö. **הָרַם**. In: Pollák Kaim: *Héber–Magyar teljes szótár.* Löwy és Alkalay, Pozsony 1881, 117. (Reprint: Szentendre, Tillinger Péter műhelye, 2006.)

³⁴ Az LXX is egyértelműen állást foglal Ákán tettének egész közösségre kiterjedő hatása mellett, ugyanis az Ákán bűne és a nép felelőssége közötti kapcsolat tekintetében a **יִשְׂרָאֵל** nevet következetesen ó **λαός** = **הָעָם** (a nép)-ként fordítja (Józs 7,11.16.24). Vö. Ralph, A. – Hanhart, R.: *i. m.* 364–365; Elliger, K. – Rudolph, W. et al. (szerk.): *i. m.* 364.

³⁵ **חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת־בְּרִיתִי [...]** **לָקְחוּ [...]** **גָּנְבוּ [...]** **כָּחֲשׂוּ [...]** **שָׂמוּ בְכִלְיָהֶם [...]** – *Vétkezett Izráel, és áthágták szövetségemet is..., mert elvettek..., loptak..., csaltak..., edényeik közé is tettek* (Józs 7,11).

³⁶ **הֲלוֹא עָבָן [...] מַעַל מַעַל [...] וְעַל־כֵּן־עָרַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קַצָּף** – *Vajon nem Ákán [...] követett el hűtlenül [nagy] hűtlenséget [...], és [mégis] egész Izráel ellen lett bizonyossággal a harag [...]*. (Józs 22,20).

³⁷ **חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ** (Zsolt 106,6a).

³⁸ Karasszon Dezső: *A Zsolttárok könyvének magyarázata.* In: [szerk. nélkül]: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsolttárok könyve – Malakiás könyve.* 2. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998, (541–640) 611.

űzetésből származó tapasztalatok összefüggésében mutatja be a bűn és bűnhődés kapcsolatát. A költő úgy ítéli meg, hogy Izráel az egyiptomi fogság óta mást sem tesz, csak vétkezik Isten ellen, s a nép jelenbeli nyomorúságának oka nem más, mint az atyák idejétől fogva folyamatosan halmozódó vétkek, bűnök méltó és igazságos ítélete, amelyhez minden generáció hozzátette és hozzáteszi a magáét. A zsoltáros kontinuitást vél felfedezni az atyák tettei és a kortárs generáció cselekedetei között, s a nép tagjai saját bűneiket ismerhetik fel a régi történetben.³⁹

Claus Westermann szerint a panasz feltárása, ahogyan ezt a 106. zsoltár írója is megteszi, nem arra céloz, hogy a zsoltáríró magát a nyomorúságos helyzetet ábrázolja, vagy hogy a népével együtt elmerüljön az önsajnáltságban, hanem éppen ellenkezőleg: abban reménykedik, hogy Isten, akit közbenjáró könyörgésével szólít meg, megváltoztathatja a fennálló helyzetet.⁴⁰

Fazakas Sándor ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy ezek a 106. zsoltárhoz hasonló kollektív vallomásokat a legtöbb esetben inkább a Westermann által is említett panasznak vagy próféta intésnek lehet tekinteni, nem pedig bűnvallásnak. Az Isten beavatkozásával történő restauráció szempontjából inkább JHWH népehez való újbóli odafordulása vagy a büntetés idejének letelése a hangsúlyos, és nem annyira a nép kollektív megtérése (Ézs 40,1).⁴¹

A 6. vers azonban kétségtelenül bűnbánati formula, és a kollektív bűnvallás az Isten dicsőítésének eszköze ebben a zsoltárban. Az 1. és a 47. versben használt הַיָּדָה gyök hi'f'il igetörzsbeli alakjai alapjelentésük szerint „hálaadást, dicsőítést” jelentenek, de ugyanakkor hitvallásra vagy bűnvallásra is vonatkozhatnak.⁴² Ez utóbbira példa a már fentebb tárgyalt Józs 7, ahol a 19. versben Józsué szintén a hálaadás és dicsőítés e szavainak imperativuszaival szólítja fel Ákánt a bűnvallásra.⁴³ Ebben a zsoltárban tehát

„[...] a gyülekezet úgy dicséri az Urat, hogy bűnbánatot tart. Így reméli, hogy Isten megkönyörül rajta, összegyűjti a népek közül, és újra felcsendülhet az Urat magasztaló dicséret (47. vers).”⁴⁴

³⁹ Allen, L. C.: *Psalms 101–150*. Revized. Word Biblical Commentary [WBC], vol. 21. Word, Dallas 2002, 70.

⁴⁰ Westermann, C.: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Ford. Fórisné Kalós Éva. A Budapesti Református Theológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványai, 2. Budapest 1993, 169.

⁴¹ Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés*, 71.

⁴² Holladay, W. M. (szerk.): *A Concise Hebrew and Aramic Lexicon of the Old Testament*. E. J. Brill, Leiden 1988, 128.

⁴³ הַיָּדָה וְתָלוּ לְיְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתָלוּ לְיְהוָה – *fiam, adj most dicsőséget az Úrnak, Izráel Istenének, és tégy vallást neki* (Józs 7,19).

⁴⁴ Karasszon Dezső: *i. m.* 611.

Mindenesetre itt fontos kihangsúlyozni, hogy a JHVH előtt tett egyéni vagy közösségi bűnvallás egyben hitvallás. Ezt támasztja alá a fentebb említett Józs 7,19 is, ahol a szakrális folyamatban felfedezett tettet arra szólítják fel, hogy vállalja be bűnösségét, dicséretet és dicsőséget adva ezzel Istennek, és tegyen valást arról, hogy Isten igazságosan ítél.⁴⁵

Újszövetségi bűnfogalmak és közösségi dimenzióik

A bűnre vonatkozó újszövetségi görög kifejezésrepertoár szavai, akárcsak az ószövetségi bűnfogalmak, nem csupán az egyén bűnös tetteit jelölhetik, hanem szélesebb összefüggésben vonatkoznak az ember természetére, valamint egy olyan erőre, hatalomra, amelyik uralma alá hajtja az embert.⁴⁶ E szavak jelentéstartalma sok esetben a héber terminusok görög megfelelőinek tekinthetőek,⁴⁷ azonban az Újszövetség még árnyaltabban igyekszik kifejezni a bűn metafizikai és etikai sajátosságait.⁴⁸

Különösen Pál apostol teológiai gondolkodásában hangsúlyos a bűn egyetemességéről szóló tanítás, amely szerint az kollektíve az egész emberiséget érinti. Ádám bukása óta egy ember sem vonhatja ki magát hatása alól, és mint tőle örökölt eredendő romlottságot (*peccatum originale*) Isten az ő leszármazottainak is beszámítja. Pál apostol szerint ilyen értelemben minden ember a bűn rabjaként jön a világra, s a maga erejéből nem is szabadulhat ki ebből az állapotból, hiszen ez a veleszületett romlottság lehetetlenné teszi, hogy eleget tegyen Isten törvényének. Így minden Istentől elszakadt emberi életút a kárhozát felé vezet (Róm 1), és kizárólag Krisztus váltságáldozatának igaz hitben való elfogadása szabadíthatja fel az embert az üdvösségre.⁴⁹

⁴⁵ Butler, T. C.: *Joshua*. WBC 7. Word, Dallas 2002, 85.

⁴⁶ Fazakas Sándor: *Vétkeszünk...*, 127. Vö. Metzner, R.: Sin, Guilt, and Forgiveness (NT). In: *RPP* 12. (2012), 24.

⁴⁷ Ld. pl. ἁμαρτία – חַטָּאת: „cél, rendeltetés eltévesztése”; ἀδικία – עֲוֹנוֹת: „igazságtalanság (mint a δικαιοσύνη ellentéte)”; ἀνομία – עֲוֹנוֹת: „törvénytelenység, törvényszegés (utóbbi leginkább jogi értelemben)”. Bauer, W.: *Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments*. Verlag Alfred Töpelmann, Berlin 1958, 34–35., 85–87., 142. Vö. Varga Zsigmond J.: *Görög–Magyar szótár az újszövetség irataiboz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996, 16., 40–41., 64.

⁴⁸ Vö. Sebestyén Jenő: *i. m.* 158.

⁴⁹ A református teológia álláspontja szerint az eredendő bűn Ádám bukása miatti terhében és negatív hatásaiban éppúgy, mint a Krisztusért való kegyelemben és megigazulásban az Isten általi „beszámíttatás” (ελογίσθη – חֲשַׁבְתָּהּ) elve alapján részüsil az ember. Ld. Gen 15,6; Róm 4,3; 3,23; 5,12. Vö. Sebestyén Jenő: *i. m.* 170–173. Schaefer: Responsibility. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids, 1996. <https://www.bible-studytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/responsibility.html> (2021. febr. 20.).

Az Újszövetség is tud az egyén vagy egy kisebb csoport bűnének egész közösséget érintő hatásairól: egyrészt az erről kialakult ószövetségi gondolatot viszi tovább,⁵⁰ másrészt újraértelmezi azt. A két testamentum kollektív bűnről alkotott elképzelése közötti párhuzamot és a kettő közötti különbséget talán A zsidókhoz írt levél szerzője érzékelteti a legszemléletesebben, aki Krisztus főpapi tisztjének és engesztelő áldozatának szemléltetésére az engesztelés napjának (יום כיפור) rítusát használja fel, amely Izráelben a fogság után a kultuszi év csúcspontjának és legszentebb ünnepének számított.⁵¹

A jóm kippúr volt az az ünnep (Lev 16), amelyik az Istennel szövetségi nomizmusban élő nép számára a leginkább kifejezte az individuum és kollektíva közötti megbonthatatlan szoros kapcsolatot. Mert mindamellett, hogy a mózesi törvények előírták az egyén tudatosan vagy éppen tudatlanul elkövetett bűneiért bemutatott engesztelő áldozatok rituáléit (Lev 4,1–5,13), amelyek egész éven át folytak, addig a jóm kippúr mögött az a koncepció húzódik meg, hogy a pusztán egyéni véték- és bűnáldozatok önmagukban nem elegendőek a közösséggel való teljes isteni kiengesztelődés eléréséhez. Úgy vélték, hogy az egyéni szertartások elvégzése ellenére is maradnak a nép részéről olyan be nem ismert bűnök, megbocsátás nélküli vétkek, amelyeknek terhe miatt az egész közösségnek szenvednie kell, s amelyek megsértik az Isten és az ő népe közötti szövetséget, következésképpen pedig JHVH haragját váltják ki a nép ellen. A főpapnak ezért kellett évente egy alkalommal, vagyis az engesztelés napján bemennie a szentély kárpitja mögé a szentek szentjébe, hogy ott áldozatot mutasson be önmagáért, családjáért, az egész népért és a szenthelyért, és ilyen módon szerezzen mindenre és mindenkire kiterjedő engesztelést az Úr előtt.⁵²

A zsidókhoz írt levél szerzője a jóm kippúrral metaforikus értelemben mutat rá Krisztus tökéletes váltságáldozatának egyediségére, és azt hangsúlyozza, hogy Jézus, mint a mennyei szentek szentjének főpapja nem bakok és bikák vérével, hanem a saját vérével lépett be a mennyei szentélybe, s mint az új-, és nem az

הַשֵּׁב . In: Pollák Kaim: *i. m.* 119. Bauer, W.: *i. m.* 940–941 Varga Zsigmond J.: *i. m.* 584. Schottroff, W.: *הַשֵּׁב*. In: *THAT 1.* (1971), 644–646. Eichler, J.: *λογίζομαι*. In: Brown, C.: *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Vol. 3. Zondervan Publishing House, Grand Rapids 1978, 822–826.

⁵⁰ Fazakas Sándor: *Vétkezünk...*, 121.

⁵¹ Vö. Derencsényi István: Engesztelés napja. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* 1., 385–386. Heuschen, J.: Versöhnungstag. In: Haag, H. (szerk.): *Bibel-Lexikon*. Benzinger Verlag, Einsiedeln–Zürich–Köln 1968, 1838–1839.

⁵² Brenneman, J. E.: Atonement, Day of. In: Freedman, David N. (szerk.): *Eerdmans Dictionary of the Bible*. Eerdmans, Grand Rapids 2000, 128–129. Vö. Wright, D. P.: Day of Atonement. In: Freedman, David Noel (szerk.): *Anchor Yale Bible Dictionary [ABD] 2.* Doubleday, New York 1992, 72–76.

Ószövetség közbenjárója szerzett tökéletes engesztelést minden ember számára, amely ellentétben az eddigiekkel, nem szorul megismétlésre (vö. Zsid 6–9).⁵³ Tehát a levél szerzője metafizikai értelemben értelmezi az Ószövetség kollektív bűnről alkotott elképzeléseit Krisztus tökéletes váltságáldozatának kontextusán belül, és ennek elfogadása egyszer s mindenkorra jelent teljes bűnbocsánatot egyénnek és közösségnek egyaránt.

Azonban Pál leveleit olvasva azt látjuk, hogy az apostol az anyaszentegyházat egy testhez hasonló egységes organikus egészként mutatja be, tehát olyan élő realitásként, ahol a test tagjai között szoros kapcsolat és kölcsönhatás áll fenn (1Kor 12,12; Róm 12,4–5; Ef 4,25; Kol 3,15). Pálnál nem a „közösségi bűn” és annak következménye a hangsúlyos, hanem sokkal inkább a „kollektív felelősség”,⁵⁴ amely az apostol szerint kifejezetten a Krisztus-test, az egyház tagjainak egymás közötti viszonyán belül értelmezendő, és tulajdonképpen a gyülekezet tagjainak az egyházfegyelem gyakorlására vonatkozó felelősségét érti rajta.⁵⁵ Ő is beszél az egyház metafizikai sajátosságairól, ugyanakkor véleménye szerint etikai értelemben az egyén bűne hatással van az egész közösségre, mivel a gyülekezeten belüli individuális kihágások, vétkek, bűnök a Krisztus-testnek éppen e fent említett egységét bontják meg. Az 1Kor 5-ben, ahol Pál a korinthusi gyülekezetben tapasztalható morális defektusok eltérése miatt feddi meg annak tagjait, világosan kifejti, hogy a fent említett etikai felelősség elsősorban a gyülekezethez tartozó személyeket érinti, és nem feltétlenül a világi szférát, amely fölött egyedül Istennek van joga ítéletet gyakorolni.⁵⁶

⁵³ Derencsényi István: *i. m.* 386. Wright, D. P.: *i. m.* 75–76.

⁵⁴ Napjainkban a kollektív felelősség fogalmának használatát a szakemberek a kollektív bűn tételenek helyettesítésére javasolják éppen ez utóbbi fogalom fentiekben tárgyalt tarthatatlansága miatt. Kollektív felelősségen egy két vagy több személyből álló csoport felelősségét értjük a csoport egyes tagjai vagy a csoport egésze által elkövetett bizonyos cselekményért vagy cselekményekért. A kifejezés jogelméleti fogalomnak tekinthető, amely azt célozza, hogy az adott tettért vagy tettekért felelős csoportokat, intézményeket, szervezeteket a jog által megszemélyesítve lehessen felelősségre vonni, vagy jóvátételre bírni. A kollektív felelősség 20. századi jogi értelmezésének alkalmazása a bibliai szövegekre természetesen anakronizmus, ugyanakkor kétségtelen, hogy a fogalom mögött megbúvó koncepció némely sajátosságai fellelhetők a Szentírásban, ahogyan ezt például a páli korpusz leveleiben vagy a Jelenések könyvében is láthatjuk. Vö. Darcy, Sh.: *Collective Responsibility and Accountability Under International Law*. Procedural Aspects of International Law Monograph 27. Transnational Publishers, New York 2007, 16. Fazakas Sándor: *Vétkeztiünk...*, 104. Láncai András: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában. In: *Politikatudományi Szemle*, 20. (2011/4), (16–29) 25.

⁵⁵ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*. Református Egyházi Könyvtár, új folyam 8. Kálvin János Kiadó, Budapest 2015, 119.

⁵⁶ Bolyki János: A Korinthusiakhoz írt első levél magyarázata. In: [szerk. nélkül] *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékeke, táblázatok,*

Az 1Kor 12,12–27-ben az apostol arra hívja fel a korinthusiak figyelmét, hogy az egyház létformáját jelentő krisztusi koinónia (κοινωνία) egyik alapvető jellemvonása a megbonthatatlan egység kell hogy legyen, és ennek a közösségnek az úgynevezett „participáció” elve szerint kell működnie. Ez azt jelenti, hogy a krisztusi koinónia tagjai nem függetlenedhetnek egymástól, nem valamely alá- vagy fölérendeltségi viszonyban, és nem valamiféle előjogok vagy hátrányok által behatárolt módon alkotnak egy közösséget, hanem úgy, hogy részes- és örökös társak Krisztusban. Közösen részesülnek a hitben, a karizmákban, az áldásokban és a szenvedésekben is. A participáció elve alapján a koinónia minden tagja kap és ad, gazdagodik és másokat gazdagít. Ugyanakkor ez visszafelé is igaz: valamelyik tag hiánya a közösséget is megszegényíti, s ha vétkezik vagy bűnt követ el, attól a közösség is szenved.⁵⁷

Pál az egyén bűnének egész közösségre kifejtett negatív hatásait egy közmondással is igyekszik érzékeltetni a 6. versben. Az itt olvasható *nem tudjátok, hogy egy kicsiny kovász az egész tésztát megkeleszti?* (1Kor 5,6b)⁵⁸ szövegrészlet valójában egy zsidó közmondás, amely Kálvin szerint arra utal, hogy „egyetlen fertőzött személy metelye az egész sokaságot megfertőzi.”⁵⁹

A zsidó gondolkodásban a kovász – kevés kivételtől eltekintve – az esetek többségében valamilyen rossz eseményt vagy negatív behatást szimbolizál. A kovászként fordított ζύμη egy kis tésztadarab volt, amelyet általában a legutóbbi sütésből raktak félre, folyadékot és lisztet kevertek hozzá, ami idővel erjedésnek indult és megkelt. Ha azonban ez a tésztadarabot káros baktériumok fertőzték meg, akkor az erjedési folyamat helyett bomlási folyamat indult el, s a káros folyamatot csak a kovász gyors eltávolításával lehetett megállítani.⁶⁰ Nyilván ezzel magyarázható, hogy a zsidó ember számára maga az erjedés, amelyet a 6. versben a ζυμώω ige fejez ki, a rothadással, bomlással szinonim fogalomnak számított. Ezért beszéltek gyakran a kovászról, amikor valamilyen negatív behatásról volt

---

térképek. 3. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 31998, 2198–2200. Digitalizált változata: <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf> (2020. jan. 20.).

⁵⁷ Kádár Ferenc: *Liturgika.* Sárospataki Teológiai Műhely 5. Hernád Kiadó, Sárospatak 2013, 15–16.

⁵⁸ οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; A tanulmányban idézett görög igeversekre vonatkozóan ld. Nestle, E. – Aland, K. et al. (szerk.): *Novum Testamentum Graece* [NA²⁷]. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 271993.

⁵⁹ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*, 123.

⁶⁰ Kistemaker, S. J. – Hendriksen, W.: *New Testament Commentary. Exposition of the First Epistle to the Corinthians.* HK 18. Baker Book House, Grand Rapids 1993, 164.

szó.⁶¹ Valószínűleg ugyanezt igyekeznek kifejezni a 6. századi *Codex Claromontanus* (D = 06) nevű majuszkuláris kéziratban található szövegváltozat is, amelyben ezen a helyen a ζυμώ – „megkeleszteni” ige helyett a δολώ – „megrontani, romlottá tenni, meghamisítani” igét olvashatjuk.⁶² Ez a szövegvariáns minden bizonnyal egy értelmező jellegű változtatásnak tekinthető, amellyel a szerző a fenti képet igyekezni megmagyarázni az olvasóknak. Irenaeus egyházatyja latin fordítása a *corumpit* – „meggyengíti, legyengíti” latin szóval adja vissza.⁶³

Kálvin szerint a gyülekezeteknek megvan az az Istentől rendelt hatalmuk, hogy az egyházfegyelmet gyakorolják, s ha szükséges, és a helyzet megköveteli, akkor az exkommunikáció eszközével is élniük kell annak érdekében, hogy megtisztítsák a közösséget a „szennytól”. Az egyházfegyelem ugyanis mindig a gyülekezet morális értelemben vett megtisztítását és a bűnösök jobb belátásra térítését, jobbítását tűzi ki céljául. Amennyiben egy gyülekezeti közösség nem gyakorolja az egyházfegyelmet, amikor arra szükség volna, akkor bünt követ el, és ez a bűn az egész közösséget terheli – írja Kálvin.⁶⁴

A Jelenések könyve szerint a megdicsőült Úr Jézus Krisztus is a fentiekhez hasonló módon kéri számon az egyházfegyelem gyakorlását a pergamoni és thiatirai gyülekezettől (Jel 2,12–29). Mindkét gyülekezethöz az ἀλλὰ ἔχω κατὰ σοῦ⁶⁵ formulával felvezetett krisztusi panasz irányul az egész közösség ellen, amelyik mindennemű beavatkozás nélkül, csendben szemléli az istentelenség elburjánzását, és nem csupán azokra a gyülekezeten belüli egyénekre vagy kis csoportra, akik ezeket a dolgokat művelik. Krisztus mint igaz bíró – a dicséltre méltó dolgok említése mellett is – látja és nevével nevezi e gyülekezetek hibáit, amelyeknek megtűrése és elhatalmasodása e közösségek létét, fennmaradását veszélyezteti.⁶⁶

E fentebb említett összefüggésre különösen abból következtethetünk, amit Krisztus a thiatirai gyülekezethez intézett. Ugyanis hét a gyülekezet közül ez kapja a legátfogóbb dicséretet az Úrtól: Krisztus méltatja a közösség tetteit (τὰ ἔργα), szeretetét (τὴν ἀγάπην), hitét, hűségét (τὴν πίστιν), szolgálatát (τὴν διακονίαν), áll-

⁶¹ Szabó Csaba: *Az első korinthusi levél magyarázata William Barclay nyomán. Újszövetségi Írás-magyarázat. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Debrecen–Karcag 1991, 31.*

⁶² Börzsönyi József: *Codex Claromontanus, Codex Sinaiticus*. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* 1., 241–242.

⁶³ Ld. az NA²⁷ 1Kor 5,6-hoz tartozó kritikai apparátusának ide vonatkozó megjegyzését. Vö. Varga Zsigmond J.: *i. m.* 236.

⁶⁴ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*, 119.

⁶⁵ *Ellenben van* [valami panaszom] *ellened* (Jel 2,14.20).

⁶⁶ Vö. Kocsis Elemér: *János jelenéseinek magyarázata*. In: [szerk. nélkül] *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. 2509. http://biolka.ro/upload/Jubileumi_%20Kommentar.pdf (2020. jan. 20.).

hatatosságát (τὴν ὑπομονήν), sőt megemlíti a thiatirai közösség pozitív irányú fejlődését is (τὰ ἔργα σου τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων).⁶⁷ Ugyanakkor mindazt a pozitívumot, amit a közösség elért a Krisztus-követő szolgálat útján, alapjában fenyegeti a gyülekezeten belül megjelenő tévtanításokkal szembeni felelőtlen tolerancia. A vád alapja az, hogy gyülekezet nem gyakorolja az egyházfegyelmet, hanem hagyja (ἀφείλες), hogy olyan destruktív tanítások nyerjenek teret a közösségekben, amelyek az egész gyülekezet létét sodorják veszélybe. Ilyen értelemben a thiatirai közösség kollektíve felelős mindazokért az istentelenségekért, amit „Jezábel” és követői tesznek, és amire a gyülekezet többi tagját is igyekeznek rávenni.⁶⁸

Valószínűleg a fennálló helyzet súlyosságát igyekszik érzékeltetni az egyik legtekintélyesebb görög kézirat, a 4. század végére datálható *Codex Sinaiticus* (S=01) is, amelyik a 2,20a-ban olvasható panaszt felvezető formulát a „sok” jelentésű πολὺ szóval egészíti ki. Az értelmezési többlet közbeiktatásával az ἀλλὰ ἔχω κατὰ σοῦ πολὺ jelentése: *ellenben* [sok panaszom] *van ellened* változatra módosul. Ezzel a többlettel a kézirat redaktorai nyilván a krisztusi panasz korántsem elhanyagolható mivoltát igyekeznek hangsúlyozni.⁶⁹

Ha tehát a fentiekben tárgyaltak alapján vizsgáljuk, hogy az Újszövetség miként mutatja be az egyén és közösség relációját, akkor azt láthatjuk, hogy a kollektív felelősség fogalma főként az egyház, a gyülekezet közösségén belül értelmezhető. Ugyanis a krisztusi koinónia tagjai a test tagjaihoz hasonlóan alkotnak megbonthatatlan egységet, és pedig úgy, hogy amikor az egyik tag fájdalmat érez, azt átérzi a másik tag is, ha pedig öröme van az egyiknek, az örömet jelent a másiknak is. Ugyanakkor ez a kapcsolat alapvetően határozza meg a közösség morális helyzetét is, hiszen éppen a krisztusi közösség e fent említett egysége miatt a tagok bűne, vétke sohasem magánügy a Krisztus-testen belül, hanem mindig közügy, amely az egész közösséget érinti, s amiért az egész közösség felelős. Ezért hangsúlyozza Kálvin is az egyházfegyelm következőes gyakorlásának szükségességét, amelyre az Egyház Feje adott hatalmat az övéinek, s amelynek elmulasztása a szükséges helyzetekben a közösség bűnének tekintendő.⁷⁰

Az egyházi közösségek tehát felelősek azért, hogy az Isten törvénye szerinti erkölcs fenntartása érdekében minden tőlük telhetőt megtegyenek, annál is inkább, mivel Isten szent nevének megítélése nagymértékben attól függ a világban

⁶⁷ [...] a te utóbbi cselekedeteid [munkáid], többek az elsőknél (Jel 2,19b).

⁶⁸ Vö. Aune, D. E.: *Revelation 1–5*. WBC 52a. Word, Dallas 1997, 204.

⁶⁹ I.d. a NA²⁷ kritikai apparátusának a Jel 2,20a-hoz tartozó megjegyzését. Vö. Lenkeyné Semsey Klára: *A Jelenések könyvének magyarázata*. 1. kötet. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma, Debrecen 2011, 129. Börzsönyi József: *i. m.* 242.

⁷⁰ Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata*, 119.

is, hogy a gyülekezetek morális értelemben rendet tartanak-e a saját házuk táján, vagy pedig sem.⁷¹

További példák, konkluzív megállapítások a kollektív bűnről és felelősségről a Biblia tanítása alapján

Ahogy a téma egyik szakértője, Fazakas Sándor is rámutat,

„[...] a »kollektív bűn« tételének megfogalmazása és kritikája elsősorban a háború utáni Németország társadalmi helyzetében, belső politikai, filozófiai, jogi és teológiai vitáinak kontextusában keresendő. A tétel lényege az, hogy a bűncselekmény vétke nem az elkövető egyénnek, hanem egy kollektívának, illetve közösségnek tulajdoníttatik. Nem az explicit tettes minőségében minősül valaki, vagy minősülnek valakik vétkesnek, hanem emberek egy csoportjához, egy néphez, illetve nemzethez való »odatartozás« alapján.»⁷²

A fentiekben tárgyaltak alapján láthatjuk, hogy mind az Ó-, mind pedig az Újszövetség ismeri a közösségi bűn és kollektív felelősség fogalmát, azonban mást ért azon, mint amit e fogalmakkal kapcsolatban a Fazakas Sándor által is felvázolt modern kori definíciók állapítanak meg. Mert bár kétségtelen, hogy a Biblia több helyen is beszél arról, hogy az Istennel szövetségi viszonyban élő nép egyes tagjai és az egész közösség között szoros, megbonthatatlan kapcsolat áll fenn, és ebből evidens módon következik, hogy ebben a viszonyban az egyén bűne nem pusztán őt magát, hanem az egész közösséget érinti, ennek ellenére az a kollektív bűn tételével kapcsolatos modern kori felfogás, mely az ártatlant is felelőssé teszi, idegen a Szentírástól.⁷³

Legfőképpen a deuteronomista redakció által érintett ószövetségi narratívákban találkozunk a fent említett fogalmak mögött megbúvó gondolattal, miszerint az individuum, vagy egy kisebb csoport bűne valamilyen módon kihat az egész közösségre. Mert nem kétséges az sem, hogy a **הַטָּאֵנוּ לַיהוָה** – *Vétkezünk az Úr ellen* hitvallást Izrael valóban kollektíve, az egész közösségre vonatkozóan értette, mégpedig úgy, hogy a nép tisztában volt ezzel: az ősök és utódok bűne

⁷¹ Vö. Róm 2,17–29; Kálvin János: *A rómaiakhoz írt levél magyarázata*. Református Egyházi Könyvtár új folyam 2. Kálvin János Kiadó, Budapest 2010, 73.

⁷² Fazakas Sándor: *Vétkezünk...*, 104. Vö. Herms, E.: *i. m.* 138. Albert István – Balla Zsuzsa – Basics Beatrix et al.: *i. m.* 489. Karácsony András: Felelősség. In: Pásztor Péter (főszerk.) – Egedy Gergely – Filep Tamás Gusztáv – Karácsony András et al. (szerk.): *Magyar Politikai Enciklopédia*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, Budapest 2019, 159.

⁷³ Vö. A kollektív felelősségre vonatkozóan: Ex 20,5; Zsolt 106,6; JSir 5,7; Józs 7,11; Józs 22,16–20; Mt 23,29–35. Az egyéni felelősségre vonatkozóan: Ez 18,2,20; 5Móz 24,16.

között folytonosság van, és az ennek nyomán felhalmozódó, generációkon átívelő vétekhalmaz miatti felelősség az egész népet, az atyákat és utódaikat egyaránt terheli Isten előtt.⁷⁴

Az egyik legszemléletesebb ószövetségi példa az egyén bűnének egész közösségre való kihatása tekintetében, a Józs 7-ben leírt Ákán bűnéről szóló történet. A kollektív felelősség szempontjából Ákán története azért is hangsúlyos, mert ennek az embernek a bűnére paradigmikus jelleggel hivatkoznak a későbbiekben, amikor az ebben leírtakhoz hasonlóan olyan helyzet áll elő, hogy némelyek engedetlensége következtében az egész közösséget sújthatja JHVH haragja.

Egy ilyen helyzetről olvasunk a Józs 22,16–20-ban, amikor Fineás főpap, Áron unokája feddi meg Rúben- és Gád-, valamint a Manassé-törzs felének tagjait, amiért Isten törvénye ellenére saját oltárt akartak építeni maguknak. Ekkor a többi törzs hadsereggel szándékozott felvonulni ellenük, jóllehet a bűn nem ellenük irányult. A közösség tehát tisztában volt azzal, hogy az említett törzsek bűne valamennyiüket érinti, még akkor is, ha az direkt módon nem a közösség, hanem Isten ellen irányult, s emiatt a közösség úgy érezte, hogy azonnal határozott lépéseket kell tennie a két és fél törzs bűnének felszámolására. Fineás főpap, akit a Kánaán földjén élő törzsek tíz vezető ember kíséretében küldenek ultimátummal a vétkesekhez, a baal-peóri hűtlenségre (Num 25) és Ákán esetére hivatkozik, a következőképpen szól a két és fél törzshöz: *Ezt üzeni az ÚR egész közössége: Micsoda hűtlenséget követtetek el Izráel Istene ellen, hogy máris elfordultatok az Úrtól? Ti most az ÚR ellen lázadtatok azzal, hogy oltárt építettetek magatoknak! Nem elég, hogy Peór miatt bűnbe estünk, amelyből még máig sem tisztultunk meg, és amely miatt csapás érte az ÚR közösségét? Ti pedig máris elfordultatok az Úrtól? Pedig ha ti ma fellázdátok az ÚR ellen, holnap ő Izráel egész közösségére fog haragudni. Ha tisztátalan föld a ti birtokotok, jöjjetek át erre a földre, amely az ÚR birtoka: ahol az ÚR hajléka van, és legyen közöttünk a birtokotok. De az ÚR ellen ne lázadjatok fel, és ellenünk se lázadjatok azzal, hogy oltárt építetek magatoknak Istenünknek, az Úrnak az oltárán kívül. Amikor Ákán, Zerab fia hűtlenül bánt a kiirtásra rendelt dolgokkal, Izráel egész közösségére haragudott meg az ÚR. Pedig ő csak egyetlen ember volt!* (Józs 22,16–20).⁷⁵

Fineás és a nép tehát két korábbi esetre apellálva vonták le azt az evidens következtetést, hogy Isten kollektív felelősségre vonást alkalmaz. Ákán Jerikó elfoglalásakor lopott el az egészen Istennek szentelt zsákmányból (כֶּסֶף) egy szép sineári köntöst, kétszáz sekel ezüstöt és egy ötven sekel súlyú aranyrudat (Józs 7,21), és ennek az lett a következménye, hogy Izráel csúfos vereséget szenvedett az elfog-

⁷⁴ Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés*, 71.

⁷⁵ Vö. Ruff Tibor: A kollektív felelősség. In: *Új Exodus*, XXI. (2014/1). http://www.ujexodus.hu/tanulmany/a_kollektiv_felelosseg (2020. okt. 10.).

lalt Jerikónál sokkal gyengébbnek minősített Aj városa elleni csatában, a harcban pedig harminchat ártatlan férfi vesztette életét. A vereséget és a csatában elesett férfiak halálát JHVH egyértelműen Ákán bűnének számlájára írja, amelyet ugyanakkor az egész közösségnek tulajdonít, amikor ezt mondja (többes számban!) Józsuének: *Vétkezett Izráel, megszegték szövetségemet, amelyre köteleztem őket, mert elvettek a kiirtásra szánt dolgokból, ellopták, és titokban a holmijuk közé tették. Azért nem tudtak megállni Izráel fiai ellenségeikkel szemben, és azért futamodtak meg ellenségeik elől, mert utolérte őket az átok.* (Józs 7,11–12)

Fineás főpap másik példája arra vonatkozóan, hogy Isten kollektív felelősségre vonást alkalmaz a közösséggel szemben, a Num 25-ben leírt hűtlenség Baal Perórral, amiből – véleménye szerint – még ki sem tisztult a nép, és ezért „mindmáig” csapás sújtja az Úr gyülekezetét. Tudniillik a pusztai vándorlás idején – Bálám próféta tanácsára – móábita lányok csábították a zsidó férfiakat bálványimádással egybekötött szakrális prostitúcióra⁷⁶, aminek szintén az lett a következménye, hogy az egész nép ellen lángolt fel JHVH haragja.⁷⁷ Az isteni ítélet következtében huszonnégyezer izraelita halt meg, akik között nemcsak olyanok voltak, akik beleestek a kultikus paráznaság bűnébe; s ugyanakkor nem minden bűnrészes fizetett az életével.

Az ekkor még valószínűleg ifjú Fineás önbíráskodásnak is minősíthető és kockázatos tettel fordította el az Úr haragját a népről, amikor bárminemű felhatalmazás nélkül dárdájával szúrta keresztül az egyik paráználkodó izraelita férfit és a vele levő midjáni nőt. Isten csapása azonnal megszűnt Fineás mindenképpen vitatható cselekedetének következtében, és ezt JHVH a következőképpen értékeli: *Fineás, Eleázár fia, Áron pap unokája elfordította az én haragomat Izrael fiaitól, mivelhogy az én féltékenységgel volt féltékeny; ezért nem pusztítom ki féltékenységgemben Izrael fiait* (Num 25,11 – Károli). E tettéért Isten megígérte neki, hogy őt is és utódait is megerősíti a papi tisztségben.⁷⁸

Nyilvánvaló, hogy a honfoglalás vége felé már nagy valószínűséggel élemedett korban levő Fineást azért is tekinthették a legkompetensebb embernek, hogy az egész nép reprezentánsa legyen Rúben, Gád és Manassé fél törzsével szemben, mert ő maga is releváns élettapasztalatokkal rendelkezett a kollektív felelősség működésének és kezelésének tekintetében.

A Num 25-ben leírt történet értelmezésével összefüggésben a rabbinikus irodalom is részletesen tárgyalja a Fineás jogosulatlan tétével kapcsolatban felme-

⁷⁶ Nelson, W. B. Jr.: Prostitution. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids, 31996. <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/prostitution.html> (2020. okt. 10.).

⁷⁷ Dányi József: Baal Peór. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* 144.

⁷⁸ Bolyki János: Fineás. In: Bartha Tibor (szerk.): *i. m.* 486.

rülő juridikus problémát. Egyes rabbik véleménye szerint Fineást akár önbíráskodással és gyilkossággal is vádolhatták volna a jogi szempontból illegitimnek minősíthető cselekedete miatt, amiért nyilvánvalóan halálbüntetés jár, ha nem maga JHVH az, aki legitimálja tettét. Ugyanakkor a palesztinai és a babiloni rabbik közül is többen jelentették ki határozottan: bárkinek, aki tanácsot kér tőlük abban a tekintetben, hogy miként cselekedjék ehhez hasonló helyzetben, semmiképpen nem adnak majd felhatalmazást⁷⁹ Fineás példájának követésére.⁸⁰ Mindenesetre Fineás személyét még jogosulatlan buzgalmának jogi szabálytalanságai ellenére is kiemelkedőnek minősítették a zsidó történelemben, és őt tekintették példaképnek a későbbi zsidó zelóták is (זֵלֹוֹתָאִים – féltékenyek).⁸¹

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a főpap miként értékeli a baal-peóri esetet, s azon belül is önmagát, amikor a Józs 22,17-ben a következőképpen fogalmaz: *Avagy nem elég nekünk, hogy Peór miatt bűnbe estiünk, amelyből még máig sem tisztultunk meg [...]*⁸². A többes szám első személy használatával Fineás egyrészt önmagát is, aki annak idején a maga szélsőséges és kockázatos tetteivel fordította el a népről Isten haragját, besorolja a baal-peóri paráználkodás vétkesei közé; másrészt úgy érzi: noha olyan hosszú idő telt el tette óta, hogy megvénhedett, sem neki, sem a népnek nem sikerült megszabadulnia e bűn következményeitől. Fineás tehát mint a közösség tagja, maga is felvállalja azt a kollektív felelősséget, amely JHVH előtt az egész közösséget terheli, és mint főpap, azt a konzekvenciát vonja le, hogy a jövőben a korábbi radikális cselekvéshez hasonló tettekkel kell megakadályozni minden baal-peórihoz hasonló hűtlenséget, mert ez az egyetlen módja annak, hogy a közösség elkerülje Isten büntetését.⁸³

A fentiekben elhangzottak alapján már következtethetünk arra, hogy miért is alkalmazza az igazságos Isten az emberi mércével mérve talán igazságtalannak tűnő kollektív felelősségre vonás princípiumát népével szemben. Azért, hogy az individuális felelősségen túl felébressze a kollektíva tagjainak egymás iránt is fennálló felelősségérzetét. Ez az isteni intenció látszik körvonalazódni mind az Ó-, mind pedig az Újszövetségben. Az a koncepció tehát, amely szerint az individuum tetteiért egyedül ő maga felelős kizárólag, pusztá féligazság, mert koránt-

⁷⁹ Vö. *Sanhedrin* (82a,9). In: *The William Davidson Talmud*. <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.82a.9?lang=bi> (2020. okt. 12.).

⁸⁰ Vö. Aberbach, M.: Phinehas in the Aggadah. In: *Encyclopaedia Judaica*. Vol 13. Encyclopaedia Judaica, Jerusalem 1972, 446–447.

⁸¹ Vö. Pecsuk Ottó: A zélos pozitív és negatív jelentései Pál apostol leveleiben. In: Benyik György (szerk.): *Gyűlölet és kiengesztelődés*. 26. Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia. JATEpress Kiadó, Szeged 2016, (151–162) 153–154. Aberbach, M.: *i. m.* 115.

⁸² הַמַּעֲטָלָנוּ אֶת־עֵין פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא־הִטְהַרְנוּ מִמּוֹנוּ עַד הַיּוֹם (Józs 22,17).

⁸³ Vö. Rhoads, D.: Zealots. In: *ABD* 6. (1992), 1044.

sem fedi teljes egészében a valóságot. Az emberi élet, a társadalmi együttélés vagy általánosságban véve a világ működésének összefüggései mind azt igazolják, hogy egy-egy ember vagy kisebb csoport, illetve csoportok bűnében ez utóbbiak közösségének (nemzetének, családjának, országának, egyházának), vagyis sok más ember attitűdjei, cselekedetei és szavai valósulnak, testesülnek meg.⁸⁴ Minden kollektívának morális kötelessége tehát bizonyos mértékig felelősséget vállalnia tagjai tetteinek következményeiért anélkül, hogy a közösség tagjai közül „bárki a »később születés« kegyelmére hivatkozhatna”,⁸⁵ mert tulajdonképpen részes⁸⁶ azokban, és a közösség egyetlen útja az lehet megtisztulásához, ha az adott individuum vagy csoport tagjainak felelősségre vonásán túl, saját maga is önvizsgálatot és bűnbánatot tart.⁸⁷

Ha azonban a Biblia talaján állva beszélünk a kollektív felelősségről, ezzel egy időben sohasem téveszthetjük szem elől azt a tényt, miszerint az Írás nem ad engedélyt arra, hogy egy adott bűn vagy vétek elkövetése miatt az ártatlant tegyék felelőssé az elkövető helyett (Ez 18,1–20).⁸⁸ A Szentírás tehát a kollektív felelősségre vonás princípiumának érvényre juttatását Isten kizárólagos jogköreként értelmezi, vagyis az egyik ember nem alkalmazhatja a másik emberrel szembeni jogi⁸⁹ eljárásban. Már csak azért sem, mert egyedül Isten az, aki a teremtés és gondviselés alanyi jogán minden ember életének kizárólagos tulajdonosa, és aki ezt a morális elvet kizárólagos jelleggel érvényre juttathatja. Elszakadunk a valóságtól, ha tagadjuk a közösség erkölcsi felelősségét tagjainak tetteiért, de ugyanakkor fontos meglátnunk, hogy fennáll a veszélye annak, hogy büntetőjogi vezérelvé emeljük a közösség megbüntetését az individuum vétkeiért. A büntetőjogi gyakorlatban ugyanis az igazságosság és a jogszerűség esetenként elkülönül egymástól. Régi mondás, hogy ami jogos, az nem feltétlenül igazságos, és viszont: ami igazságos, az nem mindig jogos. Fineás főpap radikális tette nem volt jogszerű, de igazságos volt. Felmenteni egy sorozatgyilkost csak azért, mert nincs ellene

⁸⁴ Ruff Tibor: *i. m.* http://www.ujexodus.hu/tanulmany/a_kollektiv_felelosseg (2020. okt. 10.).

⁸⁵ Fazakas Sándor: *Igazság és kiengesztelődés*, 9.

⁸⁶ Vö. Jaspers, K.: *The Question of German Guilt*. Perspectives in Continental Philosophy. Fordham University Press, New York 2000, 9–11.

⁸⁷ Vö. Fazakas Sándor: *Vétkezünk...*, 103–104.

⁸⁸ Fazakas Sándor: *Igazság és kiengesztelődés*, 12.

⁸⁹ Napjaink büntetőjogi gyakorlata kifejezetten az individuális felelősség princípiumára épül, ugyanakkora „jogelmélet és a jogfilozófia is keresi a »kollektív jogalanyiság« vagy a »kollektív felelősség« elvét, amely alapján emberi csoportok, szervezetek, intézmények adott esetben – a jog által – megszemélyesíthetők, s így akár jóvátételre (pl. háborús vagy környezeti károk megtérítésére) kötelezhetőek.” Ld. Fazakas Sándor: *Vétkezünk...*, 104. Mészáros Ádám: *Büntetőjogi alapismeretek. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára*, 6–7. <https://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.pdf> (2020. okt. 14.). Darcy, Sh.: *i. m.* 18; Fazakas Sándor: *Igazság és kiengesztelődés*, 13.

döntő bizonyíték, nem igazságos, de jogilag korrekt. Az igazságosság és a jogszerűség e fent említett elkülönülésének az az oka, hogy mi, emberek nem vagyunk mindentudók, sem pedig egymás tulajdonosai. Tehát amennyiben egy büntettet bizonyítékok hiányában nincs lehetőségünk minden kétséget kizáróan bizonyítani, azt nem büntethetjük még akkor sem, ha saját magunk száz százalékgig biztosak vagyunk abban, hogy a büntetés jogos. Isten azonban mindentudó és mindenható Isten, aki minden egyes ember életének kizárólagos tulajdonosa, és akinek az ítéletében az igazságosság és a jogszerűség tökéletes harmóniában van egymással. Neki joga van ahhoz, hogy az ő ítéletének folyamatában a kollektív felelősségre vonás princípiumát érvényesítse egy adott közösséggel szemben, hogy ezáltal felélessze az adott kollektívában a tagjai iránti felelősségérzetet. Van tehát közösségi felelősség a morál és az isteni ítélet szférájában, még ha az emberi büntetőjogi gyakorlatban nem is alkalmazható mindenütt, és annak érvényre juttatása nem is lenne helyes a teljes büntetőjogi szféra minden egyes területén.⁹⁰

Éppen ezért a fentiekben tárgyaltak alapján az sem lenne helyes, ha a kollektív bűn tekintetében az analógia módszerével húznánk meg a párhuzamokat Izráel története és napjaink eseményei között, ahogyan ez például 1945 után a németekkel szemben történt a szövetséges államok részéről.⁹¹ Ez utóbbi módszer alkalmazása azért is zsákutca, mivel az Ószövetség nem a 20. századi tapasztalatok kontextusában formálódott politikai vagy juridikus kategóriák szerint értelmezi a közösségi bűnt. A ma élő népek számára ugyanis ismeretlen az a létforma, ami Izráel élte mindennapjait, az a létforma, ahol a szakrális és a politikai közösség határai egybeestek. Ezért korunk nemzetei egészen más előismeretekből kiindulva fogalmazzák meg a bűn és a kiengesztelődés világpolitikai értelmezését, mint az Ószövetség.⁹² Erre az etikai problémára tehát nem a kollektív bűn ószövetségi elvének visszavételezése jelenti a megoldást, hanem

„[...] a nyugati keresztyénség fejlődését kísérő, napjainkra individualisztikussá és szubjektívvé vált bűnértelmezés krisztológiai kritériumoknak való alávetése, tekintettel az újkori antropológiai ismeretekre és társadalmi-politikai problémákra.”⁹³

Kétségtelen, hogy ma is vannak olyan testületek, szervezetek, amelyek kollektíve hoznak rossz döntéseket. E döntések következményei pedig sok esetben lépik túl az adott testület, szervezet kereteit, és így az azokon kívül esők számára is negatív következményekkel járnak. Jogos igénynek tekinthető tehát, hogy ez utób-

---

⁹⁰ Ruff Tibor: *i. m.* http://www.ujexodus.hu/tanulmany/a_kollektiv_felelosseg (2020. okt. 10.).

⁹¹ Vö. Eged Alice: *i. m.* 25.

⁹² Vö. Gestrich, Ch.: *Die Wiederkehr des Glanzes in der Welt. Die christliche Lehre von der Sünde und ihrer Vergebung, in gegenwärtiger Verantwortung.* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1989, 289–292.

⁹³ Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés*, 73.

biak mint a jog által megszemélyesített szervezetek és testületek, „számonkérhetőek és számonkérendőek”, s ezáltal a fent említett negatív következményekért felelősségre vonhatók és jóvátételre kényszeríthetők legyenek. Már csak azért is, mert mint fentebb szó volt róla, a kollektív bűn tételének tarthatatlansága és a fogalom mellőzése nem jelenti azt, hogy egy adott közösséget nem terhelik tetteinek következményei. Éppen ezért, ha a kollektív bűnösség nem is, de a kollektív felelősségről szóló építő jellegű polémia a jövőben mindenképpen tárgyát kell hogy képezze a teológiai, filozófiai, jogi és politikai diskurzusoknak, amelyeknek törekedniük kell a helyes konzekvenciák levonására.⁹⁴

Összefoglalás

Ebben a tanulmányban a bűn közösségi dimenziójának bibliai és keresztyén etikai sajátosságait igyekeztem felvázolni néhány, a téma szempontjából relevánsnak tekinthető bibliai szöveg és terminus vizsgálata által. A közösségi bűn fogalmának meghatározása és kritikája elsősorban német talajon valósult meg a világháborút követő politikai, filozófiai, jogi és teológiai viták során. A fogalom lényegét kifejező koncepció, amely szerint az egyén vagy egy kisebb csoport bűneiért, az egész közösség bűnösnek tekintendő, számos nézői cselekménynek adott szabad utat: diktatúrákhoz, haláltáborokhoz, háborús bűnökhöz, koncepciók perekhez és megtorlásokhoz szolgáltatott legitím ideológiai alapot. Érthető tehát, hogy a kollektív bűn fogalmának 20. századi definíciója mind jogi, mind pedig morális szempontból tarthatatlan, ugyanakkor a fogalom mögött megbúvó egyes gondolatok a Szentírástól sem idegenek. A Biblia is tud a bűn következményeinek egész népre való kihatásáról, ugyanakkor ismeretlen számára az a kollektív bűnnel kapcsolatos álláspont, amelyik az ártatlant is bűnösnek nyilvánítja az elkövetett igazságtalanságokért. Tanulmányomban azokat a bibliai és etikai princípiumokat igyekeztem felmutatni, amelyek ahhoz nyújthatnak támpontokat, hogy miként gondolkodhatunk a közösségi bűnt és a kollektív felelősséget illetően.

Felhasznált irodalom

- Aberbach, M.: Phinehas in the Aggadah. In: *Encyclopaedia Judaica*. Vol 13. Encyclopaedia Judaica, Jerusalem 1972, 446–447.
- Albert István – Balla Zsuzsa – Basics Beatrix et al. (szerk.): *Officina egyetemes lexikon*. Officina Nova Kiadó, Budapest 1994.
- Allen, L. C.: *Psalms 101–150*. Revized. Word Biblical Commentary, vol. 21. Word, Dallas 2002.

⁹⁴ Fazakas Sándor: *Igazság és kiengesztelődés*, 13.

- Aune, D. E.: *Revelation 1–5*. Word Biblical Commentary, vol. 52a. Word, Dallas 1997.
- Bauer, W.: *Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments*. Verlag Alfred Töpelmann, Berlin 1958.
- Bolyki János: A Korinthusiakhoz írt első levél magyarázata. In: [szerk. nélkül] *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. 3. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998, 2198–2200. <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf> (2020. jan. 20.).
- Börzsönyi József: Codex Claromontanus, Codex Sinaiticus. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. 1. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 2000.
- Brenneman, J. E.: Atonement, Day of. In: Freedman, David N. (szerk.): *Eerdmans Dictionary of the Bible*. Eerdmans, Grand Rapids 2000, 128–129.
- Butler, T. C.: *Joshua*. Word Biblical Commentary, vol. 7. Word, Dallas 2002, 85.
- Darcy, Sh.: *Collective Responsibility and Accountability Under International Law*. Procedural Aspects of International Law Monograph 27. Transnational Publishers, New York 2007.
- Davidson, B.: *The Analytical Hebrew and Chaldee Lexikon*. Zondervan Publishing House, Grand Rapids 1970.
- Derencsényi István: Engesztelés napja. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. 1. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 2000, 385–386.
- Buttrick, George Arthur – Crim, Keith R. (szerk.):
- De Vries, Simon J.: Sin, sinners. In: Buttrick, George Arthur – Crim, Keith R. (szerk.): *Interpreter's Dictionary of the Bible*. Vol. 4. Abingdon Press, Nashville 1982, 361–376.
- Doriani, D.: Sin. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids 1996. <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/sin.html> (2021. febr. 20.).
- Eged Alice: Átnevelés a háború után a németországi amerikai zónában. A mozi szerepe a kulturális hadviselésben 1945–1946 során. In: Torgyik Judit (szerk.): *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. International Research Institute s. r. o., Komárno 2018, 25–32.
- Eichler, J.: λογίζομαι. In: Brown, C.: *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Vol. 3. Zondervan Publishing House, Grand Rapids 1978, 822–826.
- Eichrodt, W. – Limbeck, M.: Sünde. In: Haag, H. (szerk.): *Bibel-Lexikon*. Benzinger Verlag, Einsiedeln–Zürich–Köln 1968, 1664.
- Elliger, K. – Rudolph, W. et al. (szerk.): *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1984.
- Fay, J.: *Theaters of Occupation. Hollywood and the Reeducation of Postwar Germany*. University of Minnesota Press, Minneapolis–London 2008.
- Fazakas Sándor: *Emlékezés és megbékélés. A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2004.

- Fazakas Sándor: *Vétkezűink... Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében.* L'Harmattan Kiadó, Budapest 2017.
- Frank Tibor: *Szabadság és felelősség: Az Egyesült Államok és a németországi náciatlantás a második világháború után.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 2014.
- Gesenius, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament.* Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 182013.
- Gestrich, Ch.: *Die Wiederkehr des Glanzes in der Welt. Die christliche Lehre von der Sünde und ihrer Vergebung, in gegenwärtiger Verantwortung.* J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1989, 289–292.
- Gottlieb, D.: Collective responsibility. In: *Tradition: A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 14. (1974), 48–65.
- Grund, A.: Sin, Guilt, and Forgiveness. IV. Old Testament. In: *RPP 12.* (2012), 22–24.
- Hamar István: Bűn. In: Czeglédy Sándor – Hamar István – D. Kállay Kálmán (szerk.): *Bibliai lexikon. Segédkönyv a Biblia tanulmányozásához 160 képpel.* Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest 1931, 171.
- Hermes, E.: Responsibility. In: Betz, Hans Dieter et al. (szerk.): *Religion Past and Present.* Vol. 11. Brill, Leiden 2012, (137–138), 138.
- Heuschen, J.: Versöhnungstag. In: Haag, H. (szerk.): *Bibel-Lexikon.* Benzinger Verlag, Einsiedeln–Zürich–Köln 1968, 1838–1839.
- Holladay, W. M. (szerk.): *A Concise Hebrew and Aramic Lexicon of the Old Testament.* E. J. Brill, Leiden 1988.
- Horváth Attila: A Beneš-dekrétumok és a hozzá kapcsolódó diszkriminatív intézkedések Csehszlovákiában 1945 és 1948 között. In: Horváth Attila – Korom Ágoston (szerk.): *A Beneš-dekrétumok az Európai Parlamentben.* Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest 2014, 17–28.
- Jaspers, K.: *Die Schuldfrage.* Lambert Schneider, Heidelberg 1946.
- Jaspers, K.: *The Question of German Guilt.* Perspectives in Continental Philosophy. Fordham University Press, New York 2000, 9–11.
- Karasszon Dezső: A Zsoltárok könyvének magyarázata. In: [szerk. nélkül]: *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Ószövetség könyveinek magyarázata. Zsoltárok könyve–Malakiás könyve.* 2. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 1998, 541–640.
- Karácsony András: Felelősség. In: Pásztor Péter (főszerk.) – Egedy Gergely – Filep Tamás Gusztáv – Karácsony András et al. (szerk.): *Magyar Politikai Enciklopédia.* Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, Budapest 2019, 159.
- Kádár Ferenc: *Liturgia.* Sárospataki Teológiai Műhely 5. Hernád Kiadó, Sárospatak 2013.
- Kálvin János: *A rómaiakhoz írt levél magyarázata.* Református Egyházi Könyvtár új folyam 2. Kálvin János Kiadó, Budapest 2010.
- Kálvin János: *Az első korinthusi levél magyarázata.* Református Egyházi Könyvtár, új folyam 8. Kálvin János Kiadó, Budapest 2015.

- Kistemaker, S. J. – Hendriksen, W.: *New Testament Commentary. Exposition of the First Epistle to the Corinthians*. HK 18. Baker Book House, Grand Rapids 1993.
- Knierim, R.: חָטָא. In: Jenni, E. – Westermann (szerk.): C.: *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Band 1. Chr. Kaiser, München – Theologischer Verlag, Zürich 1971, 542–549.
- Kocsis Elemér: János jelenéseinek magyarázata. In: [szerk. nélkül] *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. 3. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 31998, 2509. <http://biolka.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf> (2020. jan. 20.).
- Koehler, L. – Baumgartner, W. – Stamm, J. J. (szerk.): *The Hebrew and Aramic Lexicon of the Old Testament [HALOT] 1–2*. Brill, Leiden–Boston–Köln 2001.
- Koch, K.: חָטָא chāṭā. In: Botterweck, G. Johannes – Ringgren, Helmer (szerk.): *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol. 4. University of Chicago Press, Chicago 1980, 309–319.
- Krötke, W.: Sin, Guilt, and Forgiveness (Terminology). In: Betz, Hans Dieter et al. (szerk.): *Religion Past and Present*. Vol. 12. Brill, Leiden 2012, 19.
- Lánczi András: Ki a felelős? A politikai felelősség nyomában. In: *Politikatudományi Szemle*, 20. (2011/4), 16–29.
- Lenkeyné Semsey Klára: *A Jelenések könyvének magyarázata*. 1. kötet. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma, Debrecen 2011.
- Lyonnet, S.: Péché. In: Dufour-L. X. – Duplacy, J. – George, A. et al. (szerk.): *Vocabulaire de théologie biblique*. Les Éditions du Cerf, Paris 1970, 937–938.
- Metzner, R.: Sin, Guilt, and Forgiveness (NT). In: *RPP* 12. (2012), 24.
- Moses, A. D.: Stigma and Sacrifice in the Federal Republic of Germany. In: *History and Memory*, 19. (2007/2), 139–180.
- McKenzie, J. L. – Brown, R. E.: Az ószövetségi gondolkodás elemei. In: Thorday Attila – Boros István (szerk.): *Jeromos Bibliakommentár*. Biblikus tanulmányok III. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2003, 407–452.
- Mészáros Ádám: *Büntetőjogi alapismeretek. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára*, 6–7. <https://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.pdf> (2020. okt. 14.).
- Nagy Antal Mihály: *Az Ó- és Újszövetség bibliai teológiája*. 1. kötet. Nemzetközi teológiai könyv, 80. Dunántúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala, Pápa 2013.
- Nelson, W. B. Jr.: Prostitution. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids, 31996. <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/prostitution.html> (2020. okt. 10.).
- Nestle, E. – Aland, K., et al. (szerk.): *Novum Testamentum Graece [NA²⁷]*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 271993.

- Pecsuk Ottó: A zélos pozitív és negatív jelentései Pál apostol leveleiben. In: Benyik György (szerk.): *Gyűlölet és kiengesztelődés*. 26. Szegedi Nemzetközi Biblikus Konferencia. JATEpress Kiadó, Szeged 2016, 151–162.
- Pollák Kaim: *Héber–Magyar teljes szótár*. Löwy és Alkalay, Pozsony 1881, 117. (Reprint: Szentendre, Tillingér Péter műhelye, 2006.)
- Ralph, A. – Hanhart, R. (szerk.): *Septuaginta*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2006.
- Religious Restrictions. In: *Pew Research Center*. <http://www.pewforum.org/2015/02/26/religious-hostilities/> (2021. febr. 20.).
- Rezsőházy Rudolf: La responsabilité et le châtement collectifs à travers l'histoire. In: Horváth Attila – Korom Ágoston (szerk.): *A Beneš-dekrétumok az Európai Parlamentben*. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest 2014, 11–13.
- Rhoads, D.: Zealots. In: *Anchor Yale Bible Dictionary*. Vol. 6. Doubleday, New York 1992, 1044.
- Rózsa Huba: Bevezetés az Ószövetség könyveibe. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe. Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- Ruff Tibor: A kollektív felelősség. In: *Új Exodus*, XXI. (2014/1). http://www.ujexodus.hu/tanulmany/a_kollektiv_felelosseg (2020. okt. 10.).
- Sanhedrin* (82a,9). In: *The William Davidson Talmud*. <https://www.sefaria.org/Sanhedrin.82a.9?lang=bi> (2020. okt. 12.).
- Schaefer: Responsibility. In: Elwell, W. A.: *Evangelical Dictionary of Biblical Theology*. Baker Book House, Grand Rapids, 1996. <https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/responsibility.html> (2021. febr. 20.).
- Schottroff, W.: חשב. In: *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Band 1. Chr. Kaiser, München – Theologischer Verlag, Zürich 1971, 644–646.
- Sebestyén Jenő: *Református dogmatika*. Iránytű Kiadó, Budapest – Gödöllő 1994.
- Soggin, J. A.: Bevezetés az Ószövetségbe. A kezdetektől az alexandriai kánon lezárásáig. Kálvin János Kiadó, Budapest 1999.
- Szabó Csaba: *Az első korinthusi levél magyarázata William Barclay nyomán*. Újszövetségi Írás-magyarázat. Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiumának Újszövetségi Szekciója, Debrecen–Karcag 1991.
- Szabó Csaba: Bűn. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény bibliai lexikon*. 1. kötet. Kálvin János Kiadó, Budapest 2000.
- Varga Zsigmond J.: *Görög–Magyar szótár az újszövetség irataihoz*. Kálvin János Kiadó, Budapest 1996.
- Westermann, C.: *Az Ószövetség teológiájának vázlatja*. Ford. Fórisné Kalós Éva. A Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványai, 2. Budapest 1993.
- World Watch List 2020. In: *Open Doors*. <https://www.opendoorsuk.org/persecution/world-watch-list/> (2021. febr. 20.).

Wright, D. P.: Day of Atonement. In: Freedman, David Noel (szerk.): *Anchor Yale Bible Dictionary*. Vol. 2. Doubleday, New York 1992, 72–76.

* * *

This study attempts to sketch the biblical and Christian ethical dimensions of collective crime by analysing biblical texts and terminology relevant to the topic. The definition and critique of collective crime was born in Germany in the aftermath of political, philosophical and legal debates after the second world war. The concept expressing the essence of the notion – namely that the whole community can be considered guilty for the crimes committed by individuals or a smaller group within the community – has led to several Neroic acts, having served as a legitimate ideological basis for dictatorships, extermination camps, war crimes, conceptional proceedings, and victimisations. Therefore the 20th century definition of collective crime cannot be sustained any longer either legally, or morally. It is clear nonetheless that some thoughts behind this concept are also familiar from the Bible, which is aware that the consequences of individual crimes affect an entire nation. However, the view which penalises the innocent for crimes committed by others, is foreign to the conceptual world of the Bible. In this study I point to biblical and ethical principles providing guidelines for dealing with collective crime and collective responsibility.

Keywords: collective sin, collective responsibility, community crime.